

СТ А Н О В И Щ Е

от проф. д-р Веселин Костов Янчев, СУ „Св. Климент Охридски“ на научните трудове, предоставени по конкурса за заемане на академичната длъжност „доцент“, Област на висшето образование 1. *Хуманитарни науки*; Професионално направление 2.2. *История и археология*; Научна специалност *История на България* (Българската дипломация 1879-1944 г.) за нуждите на секция „*Нова българска история*“, Институт за исторически изследвания, Българската академия на науките, обявен в „Държавен вестник“ бр. 63 от 06.08. 2022 г.

За участие в обявения конкурс документи са подали двама кандидати: гл. ас. д-р Войн Константинов Божинов и гл. ас. д-р Алека Александрова Стрезова. И двамата са възпитаници на Историческия факултет на Софийския университет, намерили своята професионална реализация в Института за исторически изследвания на БАН. И двамата са отлично подготвени, високо квалифицирани и утвърдени учени, познати не само на историческата гилдия у нас и в чужбина, но и на широката общественост.

Още по време на следването си, Войн Божинов проявява траен интерес към новата и най-новата българска история и специализира именно в това направление. Неговата магистърска теза (2001 г.) и дисертационният му труд (2005 г.) са посветени на ключови фигури в българския обществен и политически живот – Константин Муравиев и Андрей Ляпчев. На базата на дисертационния труд през 2005 и 2006 г. той публикува две книги, едната от които научно-популярна. Своите научни дирения д-р Божинов продължава и разширява в тематичен и хронологически обхват вече като асистент и главен асистент в Института за исторически изследвания.

Алека Стрезова фокусира своето внимание върху външната политика и дипломацията на Княжество и Царство България. Не случайно тя завършва второ висше образование „Международни отношения“ и придобива магистърска степен по международни отношения. Като докторант в Института за исторически изследвания през 2013 г. защитава дисертационен труд на тема „Българските дипломати 1879-1912 г.“

И двамата кандидати са представили научна продукция, която не само отговаря, а значително надхвърля **минималните национални изисквания**, регламентирани в

ЗРАСРБ, в Правилниците за условията и реда за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности в БАН и в Института за исторически изследвания.

Войн Божинов участва в конкурса с 8 монографии, 2 от които колективни и 39 студии и статии. Три от неговите монографии: „Република Македония в съвременната геополитика“. С., 2017, „Социалистическа Югославия в агония 1980-1989“. С., 2019, „Социалистическа Югославия в разпад 1989-1992“, С., 2021, авторската му част в колективната монография „Република Македония в съвременната геополитика и мястото на българския национален интерес там“, С., 2018, както и шест от статиите, не кореспондират с научната специалност и хронологическите рамки на обявения конкурс.

Останалите публикации на д-р Божинов могат да бъдат групирани в няколко направления. Една част от тях са свързани с темата на неговия дисертационен труд, посветен на А. Ляпчев, или произтичат от нея – Г7.1, 3, 5, 10, 16, 19, 20, 23, 25, 31. Те разглеждат българо-турските отношения в навечерието и след обявяването на българската независимост, по време на Голямата война, както и обстоятелствата около излизането на България от войната и последиците от участието ѝ в нея. Втора част представя или допълва биографиите на политически дейци или на видни фигури на македонското националноосвободително движение – Г7. 6, 13, 15. Трета част разглежда българо-югославските отношения в навечерието на Втората световна война – Г7. 26, 32.

Заслужава да се отбележат статиите на д-р В. Божинов, посветени на десните политически идеи и организации в България – Г7. 7, 18, 22, 34. Част от тях са вградени в колективната монография в съавторство с Н. Поппетров - „Национално могъща и обединена България. Формациите на радикалната десница и националния въпрос“, С., 2014. Изследването е посветено на проблем, останал извън вниманието на историческата колегия, но важен, с оглед разкриването на цялостната атмосфера в страната и конкретно по националния въпрос след края на Първата световна война. В. Божинов е представил организационното развитие и идейните позиции на Съюза „Българска родна защита“, Съюза на бойците, Националната задруга за политическо възраждане, Народното социалното движение на Ал. Цанков, Националсоциалистическата българска работническа партия, Политическият кръг „Звено“ и е направил съществени корекции в разбиранията и оценките за тяхната същност.

Част от публикациите на В. Божинов – Г7. 2, 8, 14, 29, 35 са използвани в представения от него основен хабилитационен труд „Управлението на деветнадесетомайците 19 май 1934 – 22 януари 1935 година“. ИК „Арка“, С., 2017.

Превратът от 19 май и последиците от него отдавна са във фокуса на историци като И. Димитров, В. Георгиев, Вл. Мигев, Г. Марков. Със заглавието се дава заявка, че основният акцент ще бъде поставен върху по-малко изследвания проблем – самото управление, но на практика на него е посветено само половината от съдържанието на монографията. В кратките „встъпителни думи“ случилото се на 19 май е определено едновременно като преврат и метеж, макар че двете понятия не са идентични. В първия случай става дума за насилствено завземане на властта чрез неконституционни средства, а във втория, поне както го определя действащият по това време Наказателен закон, чл. 138., метежът е престъпление против властта и се изразява в действие на тълпа, събрана с цел чрез сила или заплашване да препятства на българското правителство или Народното събрание или на друга публична власт или неин орган да упражнява свободно своите права и длъжности. Посочва се, че този преврат е погребал завинаги „т.нар. буржоазна демокрация“, а по-нататък се говори за „лебедовата песен“ на буржоазната демокрация, но не се обяснява колко вида демокрации има. Дадено е определение на „деветнадесетомайци“ – съвкупността между звенари и Военната лига, но с пояснения, които ограничават това понятие и неговата автентичност до 22 януари 1935 г., от което следва, че управлението на Военния съюз до 21 април 1935 г. не е деветнадесетомайско. В увода липсва историографски преглед, оправдано с политическите пристрастия на писалите по проблема и с „моралните разбирания“ на автора. Този подход очевидно спестява даването на негативни оценки, но би било коректно да се изтъкнат поне приносите на предшествениците и да се посочат изследователите, занимавали се с проблема, които въпреки обещанието на автора не са посочени в изложението. Липсва и традиционната за научно изследване библиография с източници и литература.

Както бе посочено, половината от съдържанието на монографията има характер на въведение, разглежда „дефектите“ на българската държавност“ и пътя на „Звено“ и на Военния съюз към властта. Подходът е напълно оправдан, но поне в първата си част е толкова общ, че не става ясно кое точно прави невъзможно по-нататъшното съществуване на зададения от Търновската конституция модел, още повече, че

извършената управленческа промяна през 1931 г. е определена като „тържество на конституционализма“. Много от недостатъците на този модел, които безспорно съществуват, са представени през погледа на противниците и отрицателите му, по недоказани твърдения от спомени, а не са плод на анализ и факти. Трудно може да се приеме твърдението, че превратът се явява „безалтернативен изход от блоковото управление“, което въпреки всички свои недостатъци успява да се справи с доста от проблемите, пред които е изправена страната. Военният съюз е представен твърде сбито и то главно чрез конфликта Вълков – Велчев, а не чрез неговото организационно и идейно развитие. Що се отнася до ПК „Звено“, точно са посочени външните влияния, които неговите първи лица изпитват, но първоосновата на възгледите и намеренията им може да се потърси още във времето след края на войната, при земеделското и деветоюнското управления.

Като принос на автора може да се посочи обективното представяне на „републиканството“ на организаторите на държавния преврат, на идеологията на деветнадесетомайците, както и описанието на състава на техния кабинет и неговата дейност. Пролитчава стремежът към обективно и на места критично описание на предприетите радикални реформи в политическата област, в администрацията, в обществената сфера, в стопанството и финансите, в съдебната система и инфраструктурата. Изложението е главно на базата на „Държавен вестник“ и на сведения от пресата. Не са използвани архивните фондове на Министерския съвет, където са протоколите от неговите заседания, фондовете на отделните министерства, с изключение на Министерството на външните работи и изповеданията, на Дирекцията на полицията, Статистическите годишници на Царството, архивите на Щаба на армията, Канцеларията на Министерството на войната, на Разузнавателния отдел, на Военносъдебната част – все първокласни исторически източници, които значително биха уплътнили и уяснили картината на деветнадесетомайското управление.

Послесловът съдържа оправдаване и одобрение на авторитарното управление на деветнадесетомайците, най-брутално посегнало и погребало конституционализма, парламентаризма и свободата в България. А както казва един от техните стожери, П. Каравелов: „Най-добрият лек за повечето, ако не за всички злини, е свободата“ .

Алека Стрезова участва в конкурса с две монографии, 4 студии, 10 статии и 1

глава от колективна монография. Всички посочени публикации са в областта на научната специалност „История на България“, като малка част разглеждат въпроси от Възраждането, но категорично доминират тези, посветени на Новата българска история.

Монографията „Българската дипломация Институции и представители. 1879-1918“, С., 2017 г. допълва и надгражда нейния дисертационен труд. Изследването запълва един съществен дефицит в институционалната памет на обществото ни, описвайки значителен период от изграждането и функционирането на Министерството на външните работи и изповеданията. На основата на автентичен архивен материал, с вещината на добър изследовател е реконструирана организационната и структурна еволюция на дипломатическото ведомство, нормативната му база и финансиране. Представено е и изграждането на дипломатическата мрежа и нейното постепенно разширяване и са посочени заслугите на държавните глави, на министри и служители за модернизирването на ведомството. Текстът е уплътнен и онагледен с множество таблици, схеми и снимки. Като втора част на изследването са представени биографиите на 76 външни министри и дипломати, значителна част от които слабо познати или дори непознати за широката публика. Със завидна упоритост е издирен и привлечен огромен и разнообразен по произход материал, което прави възможно описанието не само на професионалната кариера, но и на произхода, образованието, общественото присъствие на въпросните дипломати.

Съдбата на българската дипломация и на нейните представители са предмет на студии и статии, публикувани от д-р Ал. Стрезова през следващите години. Те разширяват хронологическия обхват на темата, внасят нови и допълнителни щрихи към портретите на българските дипломати, разкриват позициите на чужди дипломатически представители. Проучено е и е представено създаването и развитието на българските търговски агентства в Османската империя.

Междувременно Стрезова издирва и публикува документи за революционните прояви на българите през 60-те и 70-те години на 19 век и за В. Левски, съхранявани в Истанбулския османски архив, участва в подготовката и издаването на няколко документални и енциклопедични сборника. Тя има основна заслуга за възкресяването на

такива забележителни личности от новата българска история, като П. Матеев и Н. Стоянов, чрез издаването на техните мемоари и дневници.

Като основен хабилитационен труд д-р Стрезова представя монографията „Последен по рода си. Д-р Георги Вълкович (1833-1892)“, В. Търново, 2022. Веднага искам да отбележа, че изследването демонстрира професионалната зрялост и солидните научни способности на авторката. То логично се вписва и е следствие от стремежа ѝ методично да обрисова личностите, вградени в темелите на модерната българска държавност. Поставената в увода цел – да представи житейската и професионална биография на д-р Г. Вълкович, е изпълнена по един забележителен начин, носещ не само познание, но и естетическо удоволствие. Това е направено чрез преодоляване на множество трудности, произтичащи от субекта на нейното изследване – космополитна личност, рожба на две епохи, изстреляла се до висшия професионален и административен ешелон на Османската империя, на Източна Румелия и на Княжество България. Постигнатият резултат би бил невъзможен без скрупулъзното отношение към документалното наследство, огромно и разпиляно, оставено от или за д-р Вълкович, без детайлното познаване на родната и чужда историография, докоснала се до името му и използвана по един изключително коректен начин. Работата впечатлява и с точното пресъздаване на атмосферата и условията, в които се ражда, възпитава, обучава и се реализира като лекар, политик и дипломат героят на повествованието. Хармоничното и балансирано представяне на множеството обстоятелства, фактори, явления, личности, свързани с д-р Вълкович, дава възможност на авторката да опише неговия многолик и разнопосочен образ убедително и в пълнота. Това пък ѝ позволява да проникне и разкрие нови и непознати страници от миналото на българската общност в Османската империя, от политическия и обществен живот на Източна Румелия и на Княжество България, да детайлизира и прецизира иначе познати проблеми на следосвободенската ни история и външна политика. Като безспорни приноси могат да се посочат разкриването на многостранната дейност на д-р Вълкович като директор в Източна Румелия и като външен министър, управляващ Министерство на обществените сгради, земеделието и търговията и председател на Държавния съвет в Княжеството по време на режима на пълномощията. Изтъкнати са неговите големи заслуги за урегулиране на „сложните отношения със сюзерена“. Не по-малко сложни са и отношенията с освободителката Русия, аспект, който

е убягнал от вниманието на авторката. Представянето на дипломатическото присъствие на д-р Вълкович в Цариград като венец на неговата политическата и обществена кариера е защитено по един впечатляващо убедителен начин. Безпристрастно и обективно са изяснени и обстоятелствата и факторите, имащи отношение към убийството на бележития политик и дипломат. Паралелно с проследяването на обществено-политическата дейност на своя герой, Ал. Стрезова съумява да изгради и неговия жив образ, разкривайки интимните страни на характера му, отношенията му с рода, дъщеря му, зет му.

Монографията, а и цялата научена продукция на д-р Алека Стрезова, свидетелстват за богата общоисторическа подготовка и компетентност, за прецизно и аналитично отношение към документите и фактите от миналото, за задълбоченост и аргументираност на направените изводи и оценки.

Като отчитам качествата на представените за участие в конкурса научни трудове, класирам по следния начин кандидатите:

1. д-р Алека Стрезова
2. д-р Войн Божинов.

Като член на Научното жури ще гласувам д-р Стрезова да бъде избрана на академичната длъжност „доцент“.

София, 5 декември 2022 г.

проф. д-р В. Янчев